

LITERARY LEXICOGRAPHY AND HISTORIOGRAPHY OF TRANSLATION IN THE AGE OF DIGITALIZATION

Simona Constantinovici

Assoc. Prof., PhD, Habil., West University of Timișoara

Abstract: This study aims to define two extremely fertile areas of current research: literary lexicography and historiography of translation. The systemic link, which can be created between them, relies, beyond the inherent differences, on a series of common features. In the last decades, in the digital era, these research areas have traced their terminological concepts and working methods, making the necessary leap towards interdisciplinarity. Their investigation necessarily involves partnership with national libraries, with the entire network of digitization tools.

Keywords: lexicography, historiography, translation, corpus, tool, informatics

Caracterul interdisciplinar al lexicografiei literare/istoriografiei traducerii

Cum se creează *istoriografia traducerii*? Nevoia de a crea un astfel de compartiment al cercetării avansate în zona traducerii, fie că vorbim de teoretizare, fie că ne referim la traducerea propriu-zisă de texte dintr-o limbă într-alta, e imperioasă, într-o contemporaneitate care lucrează cu termenii la vedere, în cvasi-sincronicitate, neignorând resursele trecutului pe care își fondează, de cele mai multe ori, discursul.

Traductologul Jean Delisle salută integrarea iconografiei în istoriografia traducerii, scoaterea la lumină a imaginilor medievale, spre exemplu, care ne arată traducătorul la lucru. Tot Delisle pledează, astfel, pentru *caracterul interdisciplinar al istoriografiei traducerii*: ”Je suis un ferme partisan d'une vision large de l'historiographie de la traduction. Tous les axes de recherches, toutes les pistes et hypothèses valables m'apparaissent légitimes. En raison même de la jeunesse de la discipline, il faut se garder de l'entourer de murailles, de l'enfermer dans un cadre trop étroit en en faisant, par exemple, uniquement une province de la littérature.”¹

Istoriografia traducerii, ca parte a unui sistem complex de înțelegere a culturii, ca disciplină care derivă din *istoria traducerii*, se conturează ca arie de cercetare autonomă, în momentul în care traducerea ca atare își creează metodologia proprie și începe să conștientizeze rolul său de motor al emancipării. Până-n secolul al XVII-lea, acest lucru nu era posibil în sens adevărat. Traducerile erau privite ca o necesitate a momentului respectiv. Afilierea la un centru tipografic era factorul dominant. Tipografii, concepțiile istorico-culturale de la acea vreme, scriitorii, orizontul de așteptare al cititorilor se aflau încă în perioada de tatonare, reflecția metodologică urmînd să apară ca o consecință a nevoii de racordare la spiritul universal în cultură.

Istoriografia traducerii trebuie înțeleasă, în primul rînd, ca o disciplină nouă care-și propune cartografierea, la scară universală, a discursului despre traducere, dar și trasarea biografiilor de traducător. Un tablou complex, care presupune o triplă axă de cercetare: traducerile, ordonate cronologic, discursul traductiv și biografia de traducător. *Istoriografia*

¹Jean Delisle, *Réflexions sur l'historiographie de la traduction et ses exigences scientifiques*, in *Équivalences*, 26e année-n°2 ; 27e année-n°1, 1997, p. 39.

traducerii, în opinia noastră, comportă atât inventarierea tuturor traducerilor dintr-un autor, cât și a studiilor dedicate acestora, cu caracter traductiv sau nu.

Dacă pînă nu demult, *istoria*, cu sau fără determinant (cuvintelor, literaturii, traducerii), exercita cîteva funcții, de tipul: ”memorie, mit, transmitere a Cuvîntului și a Exemplului, vehicul al tradiției, conștiința critică a prezentului, descifrare a destinului omenirii, anticipare în privința viitorului, promisiune a unei reîntoarceri”², actualmente ea pare că preferă calea (în)scrierii sub puterea de conținut a unor discursuri diferite, aflate într-o relație de parteneriat și de constelații cognitive, în și dincolo de marele flux informațional. Fără doar și poate, așa cum afirmă Damon Mayaffre și Mahé Ben Hamed, la finalul unui studiu care demonstrează, cu ajutorul programelor de calculator și al graficelor, cum discursul centrat pe o aceeași temă își lasă întotdeauna urmele lexicale și stilistice, indiferent de limba în care au fost scrise, favorizînd descoperirea unor *invariabile* care transgresează diferențele la nivel cultural: ”[...] l’historiographie témoigne d’une grande effervescence à propos du couple notionnel mémoire et histoire.”³

Dacă invocăm, în mod strict, literatura și traducerile literare, *lexicografia literară*, asemenea istoriografiei traducerii, se realizează, și ea, la un fenomen general, acela al *istoriei literare*. Înseamnă trasarea unor biografii literare, de autor, cartografierea scrierilor în funcție de secole, curente literare, dar și, *într-o viziune nouă*, centrarea pe lexicul utilizat de un anumit scriitor. Înainte de toate, însă, se cuvine, credem, a delimita strict domeniul de investigație și a defini corect un concept relativ nou, impus mai cu seamă în mediul academic occidental. Oricît de paradoxală ar părea alăturarea dintre cei doi termeni ai sintagmei nominale *lexicografie literară (poetică)*⁴, aceasta certifică o realitate flagrantă, care nu-i poate lăsa indiferenți pe lingviști. De obicei, se încadrează sub această titulatură lucrările care reunesc autori sau opere literare. Ele sunt, de fapt, niște istorii ale literaturii, care se opresc asupra unei perioade din dezvoltarea ei sau tratează fenomenul global, de la origini pînă în prezent. Deosebirea dintre un dicționar de autori români⁵ sau biografic al literaturii române⁶, să presupunem, și un dicționar de termeni literari, recognoscibili, identificabili în creația unui scriitor, este imensă. Vorbim de două lucruri, de două realități diferite. În afară de ordonarea alfabetică, nimic nu unește cele două demersuri și, totuși, pînă în prezent, ele par să se subordoneze aceleiași sintagme: *lexicografia literară*. Se creează, astfel, o ambiguitate la nivel semantic. Cele două instrumente se adresează unui public diferit. Dacă primele pot fi privite ca instrumente de popularizare, celelalte vor atrage, în mod sigur, doar specialiști, un segment îngust de cititori. Primele au mai multe în comun cu istoria literară, celelalte⁷ se

² Michel Foucault, *Cuvintele și lucrurile*, Traducere din limba franceză de Bogdan Ghiu și Mircea Vasilescu, Dosar de Bogdan Ghiu, București, RAO International Publishing Company, 2008, p. 491.

³ Damon Mayaffre et Mahé Ben Hamed, « Récits de mort et souvenir traumatique. Trames et traces lexicales des témoignages sur la Shoah », *Argumentation et Analyse du Discours*. <http://journals.openedition.org/aad/1836>

⁴ Vezi Simona Constantinovici, *Lexicografia poetică în secolul XXI. Repere și perspective*, în *Études romanes: Hommages offerts à Florica Dimitrescu et Alexandru Niculescu*, coord.: Dan Octavian Cepraga, Coman Lupu, Lorenzo Renzi; co-éditeurs: Oana Balaș, Mioara Angheluță, Mihai Enăchescu, Simona Georgescu, vol. 1, București, Editura Universității din București, 2013.

⁵ Vezi Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu (coord.), *Dicționarul esențial al scriitorilor români*, București, Editura Albatros, 2000. Tot aici se înscrie și: Ion Pop, *Dicționar analitic de opere literare românești*, Cluj, Editura Casa Cărții de Știință, 2007.

⁶ Vezi Aurel Sasu, *Dicționar biografic al literaturii române (A-L)*, vol. I, Editura Paralela 45, 2007./Idem, *Dicționar biografic al literaturii române (M-Z)*, vol. II, Editura Paralela 45, 2007.

⁷ Vezi, în spațiul francez, spre exemplu, studiile novatoare, încă din anii optzeci ai secolului trecut, și anticiparea unor salturi impresionante în analiza textelor literare și, prin extensie, a discursului traductiv: Étienne Brunet, *Le vocabulaire de Giraudoux. Structure et Evolution*, Slatkine, Genève, 1978 sau Étienne Brunet, *Le vocabulaire de Zola*, 3 vol., Genève, Slatkine, Paris, Chamion, 1985 sau Étienne Brunet, Annick et Gilbert Fauconnier, *Index de l’oeuvre théâtrale et lyrique de J.-J. Rousseau*, Genève, Slatkine, 1986.

apropie de teritoriul de investigație al lingvisticii, împrumută schema metodologică, de construcție a dicționarelor clasice, modalitatea de concepere a articolelor, aproape întotdeauna, fiind similară. Stabilirea *corpusului*, a *lemei*, *lematizarea*, *tema*, *tematizarea*, marcarea *frecvenței* și a *trimiterilor*, în secvența ultimă a articolului, spre realități conexe, spre alte leme și teme prin care să se creeze o filiație semantică, stilistică și textuală, un angrenaj cultural arborescent.

”Il est permis de penser que dans un avenir assez proche, grâce aux facilités que procure l’informatique, toutes les informations disponibles pourront être fournies sur un seul et même support, laissant à l’utilisateur le soin de choisir ce dont il a besoin selon ses caractéristiques ou même à chaque acte de consultation. C’est par le biais de l’hypertexte que le lexicographe pourra donner cette énorme quantité d’informations tout en préservant une bonne facilité de consultation.”⁸

Asemănările pe care le putem observa între cele două domenii de cercetare sunt frapante. Atît *lexicografia literară*, cît și *istoriografia traducerii* au ca scop demonstrarea existenței unor conexiuni importante între, pe de o parte, *literatură* și *lexicografie*, *traducere* și *istoriografie*, pe de altă parte. În același timp, cred că s-ar impune, date fiind modificările structurale presupuse și de cooptarea informaticii în descrierea conținuturilor acestor discipline, și alți doi termeni, *lexicometrie literară* și de *istoriometrie a traducerii*, care ar aborda din punct de vedere statistic fenomenele.

Două lucruri vor fi luate în considerare: *încadrarea epistemologică* (obiectul cercetării, metodele de lucru și tipurile de discurs generate) și *rezultatele empirice* (organizarea materialului furnizat de resursele numerice, temele investigate și rețelele sub care funcționează finalmente literatura/traducerea).

Noua identitate a lexicografului/istoriografului

Conceptul, nu foarte vechi, așa cum îl înțelegem noi, se construiește pe cele două axe amintite mai sus. S-a produs o modificare sensibilă a semantismului său inițial, în sensul că nu mai avem o focalizare pe caracterul de cronică a unui timp ori a unei maniere de a gândi acel timp. Istoriograful nu mai trebuie să fie, în chip necesar, un cunoscător în detaliu al domeniului investigat. Spre exemplu, Renașterea și perioada clasicismului, alimentate de enciclopedism, au căutat, prin reprezentanții lor, acea știință universală, capabilă să cuprindă într-un singur corp toate cunoștințele dobândite de omenire pînă atunci. Istoriograful, în această logică, era, la acea vreme, mai mult un compilator de cunoștințe, colecta informațiile care, din perspectiva lui, puteau să fie utile și să antreneze gîndirea pe alte paliere ale cunoașterii. El doar ajuta la stocarea de informație, facilita accesul la aceasta. La ora actuală, a dispărut acest spirit encicloped, genial, uneori, iar documentele defalcate pe axe științifice distincte sunt mult prea multe astfel încît să poată fi procesate de către o singură persoană, afiliată sau nu cîmpului de cercetare umanist.

Istoriografia traducerii presupune, la fel ca lexicografia literară, azi, mai mult ca oricînd, spiritul de echipă, existența unor centre de cercetare, a unor proiecte-pilot, de anvergură etc. Istoriograful/ lexicograful nu mai lucrează în solitar, ci în echipă, uzînd de resursele informaticii. S-a depășit demult faza în care dicționarele, spre exemplu, încremeneau în sarcofag cuvinte. ”Les lexicographes travaillent un peu comme les entomologistes : le mot qu’ils étudient, comme le papillon cloué sur la planche, est plus facile à observer que dans la nature, mais il ne vit plus.”⁹

Corpusurile obținute prin programe specializate (Hyperbase. Logiciel documentaire et statistique pour l’exploration des textes) permit o mobilitate și o varietate funcțională fără

⁸ Vezi Henri Béjoint, *Informatique et lexicographie de corpus : les nouveaux dictionnaires*, dans ”Revue française de linguistique appliquée”, 1 (Vol. XII), 2007, p. 7-23. <https://www.cairn.info/revue-francaise-de-linguistique-appliquee-2007-1-page-7.html#no1>

⁹ *Ibidem*.

precedent a informației. Se pot face instantaneu tot felul de conexiuni cu realități care par, la început, incompatibile. Dacă ar fi să ne referim la lexicografia înțeleasă în sens clasic: ”Le corpus permet de mettre en lumière toutes les affinités qu’on peut appeler « cooccurrences » au sens large, depuis les mots composés jusqu’aux syntagmes plus ou moins idiomatiques en passant par les locutions, les expressions, les phraséologismes, les collocations, qui n’étaient traitées auparavant qu’au hasard de l’inspiration du lexicographe. Il permet aussi d’explorer les relations entre cet environnement syntagmatique et le sens des unités qui les composent. Le sujet de l’article de dictionnaire tend donc à être non plus l’unité lexicale isolée mais l’unité lexicale insérée dans ses environnements.”¹⁰

Istoriografia traducerii, la rîndul ei, își schimbă fața, beneficiind, pînă la un punct, de aceleași instrumente: ”La discipline a aussi commencé à se doter d’instruments de recherche : anthologies, bibliographies, dictionnaires des traducteurs, répertoire des historiens de la traduction, etc. Il existe déjà une encyclopédie de la traduction pour le chinois et l’anglais (Chan Sin-Wai et Pollard 1995), et pas moins de trois autres encyclopédies en chantier. Dans chacune d’elles, le volet histoire occupe une place non négligeable. On constate que, depuis les années 1970, le rythme des publications à caractère historique va s’accéléralant.”¹¹ (Delisle : 1997, 25)

Identificarea presupune, în cazul lexicografiei literare, alegerea unor texte etalon care vor intra, mai apoi, în demersul lexicografic, adică vor constitui obiect de studiu. Din ce perspectivă? Lexicală, în primul rînd. Observarea modului în care un autor, spre exemplu, utilizează un anumit tip de lexic. Identificarea acestui lexic îl situează într-o paradigmă de autori afini sau într-o anumită perioadă din dezvoltarea limbii române literare, dacă e vorba de un autor român.

A cerceta existența traducerilor și a efectului pe care acestea l-au avut asupra producerii de literatură, la un moment dat, înseamnă a te situa în istoria unei culturi și în gradul ei de aderare la un model deja existent, modelul occidental. Pentru noi, modelul european, francez, mai cu seamă.

Convergența dintre cercetări care aparțin unor domenii diferite vine de la sine, pentru că există, peste tot, în secolul XXI, o nevoie unanimă de a descoperi instrumente pertinente de lucru, universale, transferabile de la un domeniu la altul, capabile să identifice și să compare materialele identificate. Similitudinile sunt multiple. Identificarea acestor similitudini trasează o hartă a cercetărilor care nu vizează doar un teritoriu, ci două sau chiar mai multe. Cîmpurile științifice investigate nu sunt străine unele de altele. Dacă ne referim doar la cele două pe care le-am ales ca pretext al acestei lucrări, una dintre conexiuni e dată chiar de posibilitatea traducerii corpusului de texte literare care au constituit obiectul de cercetare predilect pentru lexicograf. Identificăm care sunt acele traduceri, realizate în ce limbi, în ce ani, de către cine. Dacă avem deja dicționare care inventariază lexicul acelor texte, ne va fi relativ ușor să comparăm diferitele tipuri de traducere din perspectiva lexicului utilizat de scriitorul respectiv.

Istoriografia traducerii, adică înregistrarea tuturor traducerilor efectuate de-a lungul timpului din opera unui scriitor, va fi utilă, atunci cînd încercăm să privim comparativ, să vedem care traducere este mai ofertantă lexical și stilistic vorbind, modul în care un anumit text a fost tradus, care dintre traducerile realizate este mai apropiată de modul predilect de receptare din secolul în care trăim, ne conduce înspre identificarea tuturor studiilor dedicate acestora.

¹⁰*Ibidem.*

¹¹ Jean Delisle, *Réflexions sur l’historiographie de la traduction et ses exigences scientifiques*, in *Équivalences*, 26e année-n°2 ; 27e année-n°1, 1997, p. 25.

Istoriografia traducerilor mă ajută să văd, printre altele, cum a evoluat fenomenul receptării textului literar. Acest aspect intră în fenomenul mai larg al *transculturalității*, care, cum îi spune și numele, depășește interesul strict național, de arhivare și de intrare în patrimoniu a textelor clasice, a autorilor-canon, angajându-se în trasarea unei *rețele informaționale*, apte să indice clar și automat unde pot fi găsite acele date necesare în conturarea profilului unui scriitor sau a unei tipologii de texte.

Bibliotecile naționale, instrumentele digitalizării și rețeaua numerică universală

”Gândirea în termeni de rețea este hotărâtă să invadeze toate domeniile activităților umane și majoritatea ramurilor gândirii umane. Este mai mult decât o altă perspectivă utilă sau un mijloc. Rețelele sunt, prin natura lor, materialul de bază al majorității sistemelor complexe, iar nodurile și legăturile sunt o prezență marcantă în toate strategiile de abordare a universului nostru interrelaționat.”¹² În aceeași linie de reflecție se situează și filosoful Edgar Morin.

Ce înțelegem prin *document numeric*? Fără a intra în detalii tehnice, vom spune că acesta constă în existența unui set de fișe electronice care sunt întotdeauna conectate între ele, permițând transferul de informație dintr-o zonă a cunoașterii într-alta. Spre exemplu, în activitatea de arhivare, de păstrare a cărții de patrimoniu, BNF (Bibliothèque Nationale de France) propune instrumentele următoare: schema METS și schema XML refNUM. Mecanismul lor de funcționare se găsește explicat la adrese care pot fi accesate de oricine.

Există, așadar, deja, în cadrul bibliotecilor din lumea întreagă, acea facilități în descoperirea unor documente numerice, creată cu ajutorul instrumentalizării. De fapt, povara instrumentului nu trebuie să treacă la destinatarul potențial al documentării, ceea ce contează finalmente fiind ușurința și rapiditatea cu care sunt recuperate din trecut textele, traducerile, prefețele la traduceri, biografiile.

BNF prezintă ca pe un imens graf cultura lumii, în era digitalizării. Glisările dintr-un fișier într-altul, armonizarea actului de căutare a unor informații care vizează cultura umanității și cunoașterea. Nu doar cartea intră în procesul de arhivare, ci și toate documentele adiacente, site-uri, link-uri, document audio-video de la colocvii, lansări, interviuri, fotografii care ar putea servi la crearea unui portret integral, robust al scriitorului/ tipului de discurs investigat etc. Biblioteca devine poartă spre interdisciplinaritate. Ea creează documentația, ramificând-o, și relaționează, înscrie cercetarea într-un tot științific, ceea ce cu greu se realiza în trecut. În căutarea unui document, ca-n basmele clasice, ne vom lăsa tentați în permanență de vocile sau siluetele care stau pe margine, a se citi aici de toate acele forme moderne prin care tehnologia ne învață să gândim/ reflectăm tentacular, cu atenția scindată și recompusă după legi care odinioară nu ar fi putut să facă obiectul niciunui studiu.

BNF menționează faptul că milioane de pagini au fost, din 2013 încoace, digitalizate în Franța. Sunt colecții întregi arhivate în funcție de temă și de apartenența la un domeniu de cercetare. Spre exemplu, dacă intrăm la secțiunea generică *Literatură*, vom găsi segmentarea în subsecvențele: *Littérature française*, *Littérature francophone*, *Littérature classique*, *Littérature française contemporaine*, *Littératures étrangères*, *Iconographie*. În cadrul secțiunii *Littératures étrangères*, interesantă este evidențierea dosarelor biografice de autori, foarte utilă abordarea, mai cu seamă atunci când un cercetător din Franța se preocupă de receptarea critică a unor scriitori străini.

De asemenea, pot fi consultate nu mai puțin de 270 de periodice în domeniul literaturilor străine. Pe lângă periodicele electronice existente la BNF, pe Limbă și literatură,

¹² Albert-Laszló Barabási, *Linked. Noua știință a rețelelor*, traducere de Marius Cosmeanu,, Timișoara, Editura Brumar, 2017, p. 276.

există și secțiunea *Bibliografii – Literatură și lingvistică*. Intrăm acolo și vedem subsecvențele *Bibliografii tematice* și *Bibliografii pe un autor*.

Digitalizarea a devenit obiectivul principal pentru bibliotecile emblematice ale unei țări, factor important în conservarea patrimoniului de carte veche și nouă deopotrivă. Dacă intrăm pe paginile BNF, observăm că digitalizării îi sunt alocate spații largi. Intră aici colecțiile digitalizate sau Gallica și digitalizarea. Această ultimă fereastră cuprinde axele de documentare, tipurile de documente, federația resurselor numerice, difuzarea resurselor numerice prin portaluri locale sau regionale, portaluri specializate. Gallica se definește, începând din 2009, ca "bibliothèque numérique collective". Spre Gallica se îndreaptă felurite resurse numerice, iar dinspre ea se direcționează fascicule numerice, astfel încât Gallica instalează conceptul de *dinamică a difuzării informației referitoare la carte*. Gallica devine rezervor, deținător de resurse numerice importante, dar, totodată, își etalează și capacitatea de a disemina aceste resurse sau de a-și adăuga altele, care, în timp, vor dezvolta, la rândul lor, portaluri. Aceste operațiuni informatice au caracter fecund.

Pe lângă Gallica, cu impact mare asupra viitorului digitalizării, sunt *Bibliotecile numerice internaționale*, aflate în conexiune cu BNF, în acea *rețea numerică universală* de care aminteam, la un moment dat, uriaș laborator în care se lucrează neobosit la inventarierea culturii scrise, în primul rând. Intră aici Patrimoniile partajate (Biblioteca Orientală, Biblioteca numerică Franța-Polonia), Biblioteca francofonă numerică, European Collections cu peste 53 de milioane de resurse numerice, pe cale de a fi în continuu alimentate, susceptibile de a crea conexiuni cu mii de instituții din toată Europa, biblioteci, arhive, muzee etc. De asemenea, *Biblioteca numerică mondială* (WDL) care stochează zeci de mii de documente, din cinci continente și raportate la șapte limbi.

În acest sens, *Biblioteca Națională a României* este conectată la fenomenul universal, astfel că vom regăsi, printre colecțiile expuse în *Europeana*, cele extrem de valoroase ale unor reviste, 187 de ocurențe, pînă acum, de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, începutul secolului al XX-lea ("Convorbiri literare", "Realitatea ilustrată", "Gazeta Transilvaniei", "Viața românească" etc.).

Biblioteca digitală națională a României (BDNR), asemenea BNF, defalchează, pe colecții, arborescent, documentele, după tiparul: Arhiva istorică (2389), Carte străină veche și bibliofilă (1097), Fotografii (2326), Manuscrise (580), România în Primul Război Mondial (698), Biblioteca Batthyaneum (264), Cartografie (92), Grafică (268), Partituri (796), Săptămîna voluntariatului ORANGE (380), Carte românească veche și bibliofilă (735), Expoziții virtuale (884), Incunabule (149), Periodice românești vechi (628). Să zicem că pe noi ne-ar interesa ultima secțiune. Ce găsim acolo? Trei secțiuni: *Anuare*. *Almanahuri*. *Calendare* (267), *Reviste* (326) și *Ziare* (35).

Așadar, bibliotecile naționale, bibliotecile-mată sunt primele care vor ordona materialele existente (traducerile, discursul traductiv și biografia traducătorului) sub aceeași titlatură, în cataloage, în fonduri vizibile de carte, ușor de localizat în era digitalizării. Caracterul istoric al documentelor arhivate favorizează și privilegiază această comuniune categorială.

S. Traponti sau unde ajungem cu cercetarea dacă urmăm doar o cale din sistemul complex al lexicografiei literare/istoriografiei traducerii

Studiu de caz. Ne propunem să mergem la unul dintre numerele digitalizate al revistei argheziene lilliputane, de 20 de pagini, "Bilete de papagal", Nr. 27 de Crăciun. 1937. Vol. III, la p. 540, unde tableta este intitulată *Traducerile* și e semnată de S. Traponti. Căutarea despre traducere ne direcționează, în mod neașteptat, spre Arghezi care semna, adesea, sub

pseudonim. Interesantă oprire la "Biletele de papagal", pentru că ne, parcă, obligă, să forăm mai atent, căutînd sub cîte nume a semnat, de-a lungul vremii, Tudor Arghezi. Multe dintre acestea sunt notorii, altele, pe care le descoperim acum, prin măruntaiele presei interbelice, ne conduc înspre alte cărți, dicționare și studii.

S. Traponti, nume cu sonoritate italienească, se subînțelege, este unul dintre pseudonimele¹³ argheziene. Presupunem că nu ne amintim acest aspect, vrem să aflăm acest lucru, să ne informăm asupra circulației și atribuirii lui pertinente, în presa aceluși timp. Mergem la BDNR și, cu răbdare, dăm peste S. Traponti. Dar mai aflăm și alte lucruri. Spre exemplu, cum se raporta dumnealui la traduceri "după ureche", la învățarea unei limbi străine în pas alert, heuripistic, cum se raporta la piesele de teatru și la traducerea acestora etc..

Conform DEX 2009, *strapontin(ă)*¹⁴, alt pseudonim utilizat de poet, în tangență cu cel pe care tocmai l-am menționat, înseamnă "scaun rabatabil fără spătar". Alte pseudonime care stîrnesc amuzamentul doar prin rostire și sunt adecvate profilului revistei *Bilete de papagal*, sunt: Cocó, Coco Bisericașul, Rep-Rep, Papagalul Roșu, Papagalul albastru, Papagalul Portocaliu, Papagalul Verde etc.

BCU "Mihai Eminescu" Iași consemnează șirul acestor nostime, șocante, uneori, pseudonime argheziene, luînd ca surse, care apar notate clar pe fișa la o carte argheziană. E vorba de Mircea Zăciu, *Dicționarul scriitorilor români*, 4 vol. (București, 1995-2002) și Mihail Straje, *Dicționar de pseudonime* (București, 1973).

În *Trésor de la Langue Française informatisé* (TLFi)¹⁵ se vorbește despre existența acestui cuvînt, în franceză, încă din secolul al XVI-lea. În 1560, exista, în limba franceză, varianta *extrapontin*, cu sensul "saltea (pe un vapor)". Mai tîrziu, în 1671, este consemnat, cu schimbare de sens, termenul *estrapontin* "hamac". În 1690, apare varianta deprefixată, care se păstrează și azi, *strapontin*, dar cu sensul de "hamac". *Hamacul* (< fr. *hamac*)¹⁶ este un obiect apărut în Insulele Caraibe și adus în Europa de Cristofor Columb.

Confecționate din pînză, erau montate pe punțile navelor de război sau, mai recent, în navele spațiale/ vezi modulul lunar Apollo.) În paralel, la 1666, cuvîntul *strapontin* dezvoltă relația de omonimie, înregistrînd și semantismul "scaunul care se pune în fața sau la ușa unei trăsurii". De-abia în 1872, apare cu sensul folosit și azi "scaun suplimentar într-un teatru". Noi l-am împrumutat sub forma *strapontină*, cu varianta *strapontin*, din franceză (< fr. *strapontin*), unde este împrumut din italianescul *strapuntino*, cu două sensuri, "saltea de marinar" și "întepătură; injecție", variantă prefixată a lui *trapuntino* (< it. *trapunto*, part. trecut de la *trapuntare* "a întepa cu acul" < lat. *extrapungere (= *transpungere* "a întepa, a face o injecție") "saltea, hamac pe un vapor").

¹³ Vezi, pentru suita de pseudonime argheziene, și Mihail Straje, *Dicționar de pseudonime, alonime, anagrame, asteronime, criptonime ale scriitorilor și publiciștilor români*, București, Editura Minerva, 1973, p. 29-30. Peste 50 de pseudonime consemnate. Printre acestea, figurează și Strapontin și S. Traponti (*Bilete de papagal*, 1937-1938) și prescurtarea acestuia, S. Trap, tot în aceeași revistă patronată de Arghezi. Sunt printre ultimele, dacă nu chiar ultimele pe care scriitorul le va folosi. Ulterior, fiul poetului, Barutu Arghezi, va "împrumuta" termenul de la tatăl său, dar nu ca pseudonim, ci va avea o rubrică intitulată astfel, *Strapontin* (Cronici teatrale), în *Luceafărul*, 1-3/ 1960. Vezi și Ioana Pîrvulescu, *Întoarcere în Bucureștiul interbelic*, București, Editura Humanitas, 2012.

¹⁴ Vezi STRAPONȚINĂ, *strapontine*, s. f. Scaun rabatabil fără spătar, fixat de un perete sau de alt scaun alăturat, folosit într-o sală de spectacole, pe culoarul unui tren, în trăsură, în autobuz etc. [Var.: *strapontin* s. n.] – Din fr. *strapontin*.

¹⁵ Vezi, pentru fr. *strapontin*: <http://stella.atilf.fr/Dendien/scripts/tlfiv5/advanced.exe?8;s=752067675>

¹⁶ Cf. TLFi, în 1525, exista *amache*, citat ca fiind un cuvînt indigen. Variante fonetice: *hamaca* (1545), *hamacque* (1568), În 1659, apare cu forma *hamac*, împrumutat prin intermediul povestirilor de călătorie italienești. Sunetul laringal inițial *h-* a fost ulterior introdus pentru evitarea omofoniei cu *l'amas*.

Concluzii. *Lumenul informației sistemice în era digitalizării sau deschiderea spre serendipitate*

De ce am recurs la trecerea în revistă a acestor semnături atipice și în ce raport s-ar afla ele, la o privire mai atentă, cu lexicografia literară ori cu istoriografia traducerii? În primul rînd, pentru a semnala și descrie una dintre fațetele sub care funcționează *marele graf al resurselor electronice*, la ora actuală, și cum cele două fenomene, al literaturii și al traducerii, al lexicografiei literare și al istoriografiei traducerii interferează, sunt înregistrate, stocate, digitalizate, cu toate elementele însoțitoare, creînd, în timp relativ scurt, cuplarea, prin bucle conceptuale, la *cunoaștere integratoare*, de tip rețea dinamică, conectată, fără timpi morți, la noutate sau, prin extensie, la elementul surpriză, la *serendipitate*¹⁷.

A se vedea, prin aceasta, documentarea mult mai rafinată pe care o propune această axă de cercetare, mult mai deschisă și arborescentă, construită pe model matematic, pentru că, în realitate, presupune interferența mai multor *rute de informații*. Unele dintre aceste rute, pe parcursul documentării, vor fi, e de la sine înțeles, abandonate, în favoarea altora, care ne stîrnesc și ne furnizează mai multă informație sau un alt fel de informație, în ceea ce privește domeniul investigat.

Se pare că Louis Pasteur, în 7 decembrie 1854, cu ocazia inaugurării unei noi instituții de învățămînt superior, Facultatea de Științe din Lille, în calitatea sa de profesor de chimie și decan, ar fi spus: "Dans les champs de l'observation le hasard ne favorise que les esprits préparés."

A porni întregul demers al cercetării acestei teme de la un nucleu semantic minimal, deținut, spre exemplu, de un lexem puțin activat în limba curentă, *strapontin(ă)*, care, la început, intra, cum am spus, în terminologia marinarilor, de la un LUMEN, cu un termen preluat din limbajul medical, înseamnă a pătrunde în spațiile interstițiale ale celor două discipline, lexicografia literară și istoriografia traducerii, în zonele de nișă ale cunoașterii, în general. Putem spune că, atît lexicografia literară, cît și istoriografia literară apelează la această putere a selecției, a înscrierii pe o anumită orbită a cercetării. Pe mine, spre exemplu, m-a incitat acest subiect, în sensul descoperirii acelor scrieri argheziene despre traducere răsfirate prin presa interbelică¹⁸, nu doar în revista "Bilete de papagal", care a făcut obiectul comentariilor de mai sus. Și, tot cu referire la Arghezi, încă mult mai interesantă considerăm că ar fi cercetarea pe palierul inventarierii și studierii tuturor traducerilor din textul arghezian, poetic, în primul rînd.

Sau, apelînd la Michel Foucault, pentru o concluzie care să învedereze caracterul activ, deschis, al acestei lucrări: "În felul acesta, diferitele pozitivități formate de către Istorie și depozitate în cuprinsul ei pot intra în contact unele cu altele, se pot cuprinde unele pe altele la modul cunoașterii, pot elibera conținutul ce dormitează în ele; nu limitele sunt cele care se fac vădite, în acest caz, în toată rigoarea lor imperioasă, ci niște totalități parțiale, niște totalități limitate, *de facto*, niște totalități cărora li se pot, între anumite limite, deplasa frontierele, dar care nu se vor putea desfășura niciodată în spațiul unei analize definitive și nici nu vor izbuti să se ridice pînă la totalitatea absolută."¹⁹

BIBLIOGRAPHY

CĂRȚI, ARTICOLE ȘI STUDII (consultate sau citate)

BARABÁSI, Albert-Laszló, *Linked. Noua știință a rețelelor*, traducere de Marius Cosmeanu, Timișoara, Editura Brumar, 2017.

¹⁷<https://dilemaveche.ro/sectiune/tema-saptamanii/articol/serendipitatea-si-progresul-stiintific>

¹⁸ Vezi ANEXĂ.

¹⁹ Michel Foucault, *op. cit.*, p. 498-499.

- BÉJOINT, Henri, *Informatique et lexicographie de corpus : les nouveaux dictionnaires*, dans "Revue française de linguistique appliquée", 1 (Vol. XII), 2007, p. 7-23.
- BERMAN, Antoine, *La traduction et la lettre ou l'auberge du lointain*, Paris, Éditions du Seuil, 1999.
- BRUNET, Etienne, *Comptes d'auteurs. Études statistiques de Rabelais à Gracq*, textes édités par Damon Mayaffre, préface d'Henri Béhar, Paris : Champion, 2009.
- BRUNET, Etienne, *Ce qui compte. Méthodes statistiques*, textes édités par Céline Poudat, préface de Ludovic Lebart, Paris : Champion, 2011.
- CONSTANTINOVICI, Simona, *Lexicografia poetică în secolul XXI. Repere și perspective*, în *Études romanes: Hommages offerts à Florica Dimitrescu et Alexandru Niculescu*, coord.: Dan Octavian Cefruga, Coman Lupu, Lorenzo Renzi; co-éditeurs: Oana Balaș, Mioara Angheluță, Mihai Enăchescu, Simona Georgescu, vol. 1, București, Editura Universității din București, 2013.
- DELISLE, Jean, *Réflexions sur l'historiographie de la traduction et ses exigences scientifiques*, in *Équivalences*, 26e année-n°2 ; 27e année-n°1, 1997, p. 21-44.
- ECO, Umberto, *Serendipities. Language and Lunacy*, Mariner Books, 1999.
- FOUCAULT, Michel *Cuvintele și lucrurile*, Traducere din limba franceză de Bogdan Ghiu și Mircea Vasilescu, Dosar de Bogdan Ghiu, București, RAO International Publishing Company, 2008.
- MAYAFFRE, Damon et HAMED, MahéBen, « Récits de mort et souvenir traumatique. Trames et traces lexicales des témoignages sur la Shoah », *Argumentation et Analyse du Discours*. (<http://journals.openedition.org/aad/1836>)
- PÂRVULESCU, Ioana, *Întoarcere în Bucureștiul interbelic*, București, Editura Humanitas, 2012.
- POP, Ion, *Dicționar analitic de opere literare românești*, Cluj, Editura Casa Cărții de Știință, 2007.
- REY, A., *Le statut du discours littéraire en lexicographie*, dans "Lexique", n. 12/ 13, 1978, p. 17-32.
- SASU, Aurel, *Dicționar biografic al literaturii române (A-L)*, vol. I, Editura Paralela 45, 2007.
- SASU, Aurel, *Dicționar biografic al literaturii române (M-Z)*, vol. II, Editura Paralela 45, 2007.
- STRAJE, Mihail, *Dicționar de pseudonime, alonime, anagrame, asteronime, criptonime ale scriitorilor și publiciștilor români*, București, Editura Minerva, 1973.
- ZACIU, Mircea, PAPAHAĞI, Marian, SASU, Aurel (coord.), *Dicționarul esențial al scriitorilor români*, București, Editura Albatros, 2000.

WEBOGRAFIE (consultată sau citată)

- <http://journals.openedition.org/aad/1836> (consultat azi, 19 noiembrie 2018, la 16:25)
- <https://www.scribd.com/document/388766099/Dictionar-de-pseudonime-pdf> (consultat azi, 15 noiembrie 2018, la 14:35)
- http://193.231.13.10:8991/F?func=find-b&request=000003865&find_code=SYS&local_base=BCU10&CON_LNG=ENG (consultat azi, 15 noiembrie 2018, la 15:41)
- <http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv5/advanced.exe?8;s=3492779625>; (consultat azi, 12 octombrie 2018, la 8:20)
- <https://www.cairn.info/revue-francaise-de-linguistique-appliquee-2007-1-page-7.html#no1> (consultat azi, 19 noiembrie 2018, la 12:01)

https://fr.wikipedia.org/wiki/Document_numérique (consultat azi, 21 noiembrie 2018, la 8:37)

<https://dn.revuesonline.com/resnum.jsp?editionId=3409> (consultat azi, 21 noiembrie 2018, la 9:50)

<https://dilemaveche.ro/sectiune/tema-saptamanii/articol/serendipitatea-si-progresul-stiintific> (consultat azi, 22 noiembrie 2018, la 9:10)

ANEXĂ

”TRADUCERILE. – Vreți să învățați limba mexicană? E destul să vă procurați o pălărie de cowboy pentru uzul garderobei, și să asistați la reprezentația piesei Stăpîna din La Paz.

În teatrul de pe gîrlă s'au predat, curs seral pentru adulți, pînă la mijlocul săptămîinii trecute: lecții de limba mexicană.

După ”cererea generală” și un turneu în provincie ar putea să fie reluată (reluările sunt o specialitate a instituției).

Procedeul ingenios, asemeni unei rețete culinare:

Se ia versiunea franceză a unei piese englezești – tălmăcită de așa manieră ca anumite lucruri necunoscute de francezi să devină galice, și deloc inteligibile de data asta pentru britanici – și se traduce în limba mexicană (acțiunea petrecîndu-se în Mexic – ”America centrală” cum precizează geografic programul). Pe ici pe acolo se presară cuvinte românești, aproximativ franțuzești – pentru uzul bulgarilor – spaniole, englezești, etc..

Operația se numește în nici un fel, nici nu se semnează.

Stilul însă îl divulgă pe d. Tudor Mușatescu. Cu concursul nelimitat al d-lui Sică Alexandrescu.

Încă odată deci: vreți să luați lecții de limba mexicană? Prezentați-vă, conform programului, la teatrul amintit.” (S. TRAPONTI, în ”Bilete de papagal”, Nr. 27 de Crăciun. 1937. Vol. III, la p. 540)